

Uniwersytet Jagielloński

MAŁGORZATA ABASSY

ORCID ID: 0000-0002-9294-6156

KATARZYNA KOSOWSKA

ORCID ID: 0000-0003-1998-3812

Białoruś w zwierciadle rosyjskiego społeczeństwa

Belarus in the Mirror of the Russian Society

ABSTRAKT

Celem artykułu jest poszerzenie wiedzy o Białorusi jako przedmiocie zainteresowania rosyjskiego społeczeństwa. Jako pomiot zbiorowy społeczeństwo rosyjskie jest, podobnie jak społeczeństwo białoruskie, potencjalnym czynnikiem sprawczym zmian społeczno-politycznych na byłym obszarze postradzieckim. Celem analizy są trzy współzależne aspekty: kulturowo-społeczny zawierający konkluzje na temat mentalności *homo sovieticus*, popierającego reżym w sposób bierny bądź czynny; aspekt gospodarczy pokazujący, że poziom dobrobytu Rosjan bezpośrednio zależy od inwestycji Putina w reżym Łukaszenki oraz problem militaryzacji państwa i kosztów ponoszonych wojen w perspektywie gotowości społeczeństwa do protestów przeciwko kolejnym interwencjom zbrojnym. Materiał badawczy stanowią dane statystyczne socjologiczne i ekonomiczne. Zastosowane metody badawcze to metoda jakościowa oceny wskaźników ekonomicznych oraz metoda jakościowa analizy treści ankiet przez kluczowe słowa i ich kontekst. Wnioski wskazują, że osłabienie Putina jest kluczowym czynnikiem mogąącym przechylić szalę na stronę białoruskiego społeczeństwa i jego wysiłków, by zmienić nie tyle prezydenta, ile charakter państwa. I rosyjskie społeczeństwo ma tutaj do odegrania kluczową rolę.

Słowa kluczowe: Białoruś, Putin, społeczeństwo, wojny, *homo sovieticus*

WSTĘP

Celem artykułu jest poszerzenie najnowszej wiedzy o Białorusi o opinie rosyjskiego społeczeństwa na temat wydarzeń, które rozgrywają się od sierpnia 2020 roku. Powstało wiele pogłębionych analiz rosyjsko-białoruskich stosunków politycznych i gospodarczych [Budzisz 2020: 39–45, 75–82, 101–113, 199–202; Marin 2020; Kłysiński, Żochowski 2016], wśród nich ekspertyzy, komentarze i podsumowania wydarzeń Ośrodka Studiów Wschodnich [Kłysiński 2021; Wiśniewska 2021] oraz Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. Nadal jednak zagadnienie stosunku Rosjan do wydarzeń, które mają miejsce w Białorusi, zajmuje pozycję marginalną. Niesłusznie, ponieważ to właśnie rosyjskie społeczeństwo i jego postawa wobec decyzji Putina, również w sprawie Białorusi, w perspektywie długofalowej będzie kształtowała sytuację w Europie Wschodniej. Pośrednio, jako element globalnej układanki, również zdeterminuje sytuację międzynarodową.

Argumentem przemawiającym za tym, by pogłębić wiedzę na temat kulturowych mechanizmów reakcji Rosjan, determinujących postawy i formułowane opinie, jest specyfika protestów, i to zarówno trwających na Białorusi, jak i tych, które miały miejsce w Rosji. W obydwu przypadkach stanowią one w większym stopniu formę moralnego sprzeciwu wobec reżymu i są wyrazem konsolidacji społeczeństwa niż rezultatem jasno nakreślonych programów politycznych i artykułowanych żądań. Społeczeństwo jako zbiorowy agent przemian podlega sterowaniu i samosterowaniu przez zakorzenione w mentalności mechanizmy, dlatego pytanie o gotowość Rosjan do poparcia działań militarnych bądź protestu wobec polityki Putina może się okazać czynnikiem przeważającym szalę na rzecz wolności wyboru przez Białoruś drogi rozwoju: w kierunku demokracji opartej na wartościach liberalnych bądź demokracji, która jest wyłącznie grą toczoną w ramach autorytarnego modelu sprawowania rządów.

Nie bez znaczenia jest też sytuacja gospodarcza postrzegana i oceniana z pozycji przeciętnego obywatela oraz właściciela małego i średniego biznesu. Subiektywnie wartościowane bezpieczeństwo ekonomiczne przekłada się na wizerunek własnego państwa oraz jego przyjaciół i wrogów. W artykule zostanie podjęta próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, na ile Rosjanie łączą pogorszenie się warunków materialnych codziennego bytowania z zagrożeniem zewnętrznym, pozostając przy tym gorącymi zwolennikami polityki militaryzacji Rosji oraz ekspansji wpływów.

Materiał źródłowy analizy pochodzi z wyników badań opinii publicznej takich ośrodków, jak Centrum Jurija Lewady, Wszechrosyjskie Centrum Badania Opinii Publicznej, Centrum Badań Opinii „Nafi”, a także ze statystyk ekonomicznych.

MIEJSCE CZŁOWIEKA W POLITYCE PAŃSTWA: JEDNOSTKA I TOTALITARYZM

W roku 2013 analityk Centrum analitycznego Jurija Lewady, Lew Gudkow, pisał: „Reżym Łukaszenki nie wytrzyma nawet roku, jeśli zmieni się sytuacja w Moskwie” [Gudkov 2013]. Jednak wbrew narzucającemu się skojarzeniu, myślą przewodnią wypowiedzi socjologa nie była polityka, lecz kwestie antropologii kulturowej. Gudkow przypomniał, że każdy totalitarny reżym tworzy określony typ człowieka i opiera na nim swoje istnienie [Gudkov 2013]. U zarania epoki gorbaczowowskich reform pojawiły się nadzieje, że *homo sovieticus* zniknie wskutek *pieriestrojki*, *glasnosti* i reform zmierzających ku ukształtowaniu się społeczeństwa obywatelskiego. Nadzieje te były płonne – Gudkow przyznał, że totalitaryzm w Rosji odradza się, a wraz z nim wyłania się ponownie *człowiek radziecki* – adaptujący się do represyjnego państwa, „kłamlivy”. Ten właśnie typ spogląda na wschodniego sąsiada i ocenia protesty. Wśród ocen dominuje niezrozumienie powodów, dla których Białorusini wyszli na ulice. „Człowiek radziecki” bezrefleksyjnie kibicuje Łukaszence. Podobnie jak popiera Putina, ignorując istnienie rosyjskiej opozycji bądź też kwestionując motywy jej działania [*Bol'shinstvu Rossijan vse ravno kogo podderzhivajut Naval'nyj i Putin* 2020].

W opublikowanych 6 października 2020 wynikach badania opinii publicznej, zatytułowanych *Białoruś to nasze wczoraj czy nasze jutro* [*Belarus' – jeto nashe vchera ili nashe zavtra?* 2020], respondenci odpowiadali na pytanie: „Z kim pan/pani sympatyzuje: z Aleksandrem Łukaszenko czy z protestującymi?”. Największym poparciem prezydenta Białorusi darzą ludzie powyżej 65. roku życia – prawie 70%. Nie jest to zaskakujące, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że jest to pokolenie wychowane w czasach radzieckich i przyzwyczajone do władzy autorytarnej, rozczarowane demokracją czasów Jelcyna. Na poziomie ponad 50% poparcia dla Łukaszenki lokują się respondenci w grupach wiekowych 45–54 oraz 55–64 lat. Największe zdumienie jednak budzą odpowiedzi ludzi młodych: co prawda z Łukaszenką sympatyzuje jedynie około 20% w każdej grupie wiekowej 18–24 i 24–34 lata, jednak biorąc pod uwagę fakt, że odpowiedź „z żadną ze stron” wybrało kolejnych 30%, z protestującymi sympatyzuje 50%. Spoglądając na rosyjskie społeczeństwo jako całość w świetle wyników ankiety, stwierdzimy, że z Łukaszenką sympatyzuje ponad 40%, z protestującymi – nieco mniej niż 40%, zaś 20% to ludzie deklarujący brak zainteresowania zwycięstwem którejkolwiek ze stron. Stosunek do wydarzeń w sąsiednim kraju wiele mówi również o postawach Rosjan wobec własnej władzy i stylu rządzenia Putina. Jurij Lewada nie bez powodu wspomina o „grze w demokrację”, która stwarza zagrożenie dla samego autokraty, jednocześnie jednak stanowi potężne narzędzie pokazywania, że ludzie zgadzają się ze stylem rządzenia. W świetle stwierdzenia analityka wyniki ankiety wskazują na mentalność Rosjan. Kierują również ku przypuszczeniu, że najmłodsze pokolenie Rosjan nie jest w takim stopniu gotowe do walki o demokrację i wolności obywatelskie, by dawało to nadzieję na trwałe zmiany.

„SWOI” I „OBCY”: EMOCJONALNY DYSTANS ROSJAN DO BIAŁORUSI

Białoruś była w centrum uwagi Rosjan jako kraj bliski, w którym w latach 90. XX wieku zaczęły zachodzić przemiany nieco inne niż w jelicynowskiej Rosji [*Belarus' – jeto nashe vchera ili nashe zavtra?* 2020; *Putin, Chechnja, Belarus', Nato* 2020; *Rossijane ob otnoshenijah s Belarus'ju* 2007; *Otnoshenija s Belarus'ju* 2009; *Za poslednij god Rossija i Belarus' otdalilis' drug ot druga* 2010]. Opinia o dobrym stanie gospodarczym północnego sąsiada przeważa wśród grupy najstarszych respondentów, którzy również obecnie postrzegają Białoruś jako atrakcyjny model rozwoju dla samej Rosji – kraj, „w którym zachowało się to co najlepsze z czasów Związku Radzieckiego” [*Belorusskoe zerkalo: pochemu sobytija v Minske vyzvali ostruju reakciju v Rossii* 2020]. Młodszy ankietowani, którzy korzystają z mediów społecznościowych i teoretycznie mają dostęp do szerokiego spektrum informacji, nie przejawiają głębszego zainteresowania wewnętrzną sytuacją Białorusi [*Belorusskoe zerkalo: pochemu sobytija v Minske vyzvali ostruju reakciju v Rossii* 2020]. Do wydarzeń zainicjowanych sierpniowymi wyborami większość Rosjan odnosi się z niezrozumieniem: „Dlaczego protestują? Przecież tak dobrze im się żyło: porządek, czysto, niskie ceny, dobrej jakości produkty” [*Nedovol'stvo prezidentom i pravitel'stvom uzhe ne marginal'naja točka zrenija* 2021].

Pojawia się pytanie, czy Rosjanie prawidłowo oceniają poziom dobrobytu Białorusinów. Czy jest on porównywalny ze stopą życiową Rosjan? Według danych UNDP, dochód narodowy *per capita* liczony według parytetu siły nabywczej dla Białorusi wyniósł w 2019 roku 18 546 USD, co stanowi jedynie 71% dochodu narodowego *per capita* Rosji (PPP) [Human Development Reports]. Sami Białorusini nie oceniają swojego poziomu życia wysoko. Według badań socjologicznych przeprowadzonych przez Centrum Badań i Analiz przy Administracji Prezydenta Republiki Białoruskiej, w 2018 roku ponad ¼ respondentów (28%) wskazała na deficyt dobrobytu materialnego (kategoria „biedni”), 2% ankietowanych stwierdziła, iż żyje poniżej progu ubóstwa, zaś zaledwie 0,5% badanych odniosła siebie do grupy bogatych [*Respublika Belarus' v zerkale socjologii* 2018]. Według europejskich standardów problem ubóstwa dotyczy prawie 12% Białorusinów. Podstawowe dla współczesnych społeczeństw dobra jak wypoczynek, podróże, towary konsumpcyjne trwałego użytku, płatna edukacja, budownictwo mieszkaniowe są dostępne dla mniej niż ¼ obywateli na Białorusi. Ponadto według danych Komisji Europejskiej ponad 90% Białorusinów pracuje na podstawie umów o pracę na czas określony (tzw. umowy śmieciowe), z czego 35% jest zawieranych na okres 3–5 lat, 31% – od 1 do 3 lat i 30% – przez 1 rok [*Rezervy uzhestochenija trudovyh otnoshenij gosudarstvom faktycheski ischerpany*]. Frustrację oraz niezadowolenie społeczne budzą również niskie średnie zarobki, które w przedsiębiorstwach państwowych utrzymują się dziś na poziomie 350–370 USD [*Belorusskie rabochie raskryli svoi zarplaty* 2020].

Pomimo powierzchownej znajomości wewnętrznej sytuacji Białorusi, Rosjanie dali pierwszeństwo protestom w Białorusi przed problemami, jakie dla nich samych niesie pandemia, oraz aresztowaniem Aleksieja Nawalnego. Częściowo reakcję taką można tłumaczyć faktem, że Rosjanie mają pozytywny stosunek do Białorusi i nie uważają jej za „zagranicę”, chociaż nie przekładają tego na aspekt polityczny [*Velikaja derzhava* 2020].

Pod względem dystansu emocjonalnego Białoruś znajduje się dla Rosjan najbliższej ze wszystkich państw, a postrzeganie jej jako kraju sojuszniczego od roku 2006 sukcesywnie rosło [*Druz'ja i vragi Rossii* 2020]. Interesujący jest też fakt istnienia syndromu „oblężonej twierdzy”, ponieważ wśród krajów najbardziej wrogo nastawionych respondenci wymienili – zaraz po USA – Ukrainę, Litwę, Łotwę i Polskę, przy czym tutaj wskaźniki też rosły na przestrzeni lat 2006–2020 [*Druz'ja i vragi Rossii* 2020]. Białoruś w tej sytuacji jest postrzegana jako przyjazny kraj na mapie wrogich wobec Rosji państw.

Protesty na Białorusi nie wpłynęły również w znaczący sposób na ocenę Białorusi jako partnera gospodarczego: na pytanie „Siódmego grudnia (2019) miały miejsce rozmowy Władimira Putina i Aleksandra Łukaszenko. Jak, według Pana/Pani powinny rozwijać się relacje Rosji i Białorusi?”, odpowiednio 41% i 32% ankietowanych odpowiadało, że należy aktywnie rozwijać relacje bądź zachować je na dotychczasowym poziomie [*Druz'ja i vragi Rossii* 2020]. Pozytywny stosunek do współpracy gospodarczej obydwu państw nie przełożył się na akceptację dla zacieśnienia więzi politycznych – tylko 11% ankietowanych opowiedziało się za połączeniem Rosji i Białorusi w formę państwa federacyjnego, a 13% – za włączeniem Białorusi do Federacji Rosyjskiej [*Druz'ja i vragi Rossii* 2020].

KOSZTY WOJEN: DOBROBYT A POTĘGA PAŃSTWA

Rosja realizuje paradygmat kulturowy państwa-imperium, polegający na imperatywie nieustannego poszerzania wpływów państwa na arenie międzynarodowej kosztem dobrobytu obywateli, łączeniu jednostkowego bezpieczeństwa z potęgą militarną państwa oraz nacechowanej relatywizmem postawie wobec konfliktów zbrojnych: wojna niesprawiedliwa to taka, w której jesteśmy atakowani; wojna sprawiedliwa to taka, w której na wzór cara Iwana IV Groźnego „zbiera się ziemie ruskie” [Jegorow 2002]. W obliczu białoruskiej rewolucji zasadne jest pytanie o koszty, jakie ponosi rosyjskie społeczeństwo, gdy Putin podejmuje decyzję o finansowaniu kolejnej akcji militarnej. Istotna jest również kwestia konfrontacji twardych danych opartych na wskaźnikach ekonomicznych z danymi o nastrojach społecznych. Czy decyzja o wsparciu Łukaszenki spowoduje przekroczenie krytycznego punktu wytrzymałości społeczeństwa czy też pozwoli potwierdzić hipotezę o żywotności *homo sovieticus* i jego symbiozie z autorytaryzmem?

Na podstawie analizy danych makroekonomicznych możemy ocenić koszty, jakie poniosło społeczeństwo rosyjskie w wyniku konfliktów zbrojnych FR z Gruzją w 2008 roku oraz Ukrainą w 2014 roku. Skonfrontujemy je z wynikami badań opinii publicznej dotyczących poparcia dla prezydenta.

Władimir Putin został przez Rosjan zapamiętany jako człowiek, który na początku XXI wieku wprowadził kraj na drogę wzrostu gospodarczego (lata 2000–2008). W 2008 roku nastąpiło wyhamowanie wzrostu PKB, a następnie spadek wartości wskaźnika o 7,9% w roku 2009. Po czterech następnych latach słabszego już wzrostu, w 2015 roku miał miejsce kolejny spadek PKB [GDP growth (annual %)]. A zatem gospodarka rosyjska osiągała gorsze wyniki ekonomiczne w odstępach czasu nie dłuższych niż rok od momentu rozpoczęcia wojny z Gruzją (2008) oraz Ukrainą (2014). Wojny nie były bezpośrednią przyczyną spowolnienia gospodarczego, jednak pogłębiły jego rozmiary [Aganbegian 2020: 46]. Główną przyczyną pogorszenia koniunktury gospodarczej w Rosji w badanych okresach czasu był spadek cen ropy naftowej na rynkach światowych oraz problemy strukturalne rosyjskiej gospodarki. Do pośrednich przyczyn kryzysu gospodarczego w Rosji w 2014 roku należy zaliczyć ponadto sankcje gospodarcze nałożone na Moskwę jako reakcja Zachodu na aneksję Krymu.

Po wojnie gruzińskiej rozpoczął się etap zwiększania środków finansowych dla sfery obronnej, który kontynuowany był jeszcze długo po aneksji Krymu w 2014 roku. Środki przeznaczone na zbrojenie w latach 2011–2015 wzrosły o prawie 110%: z 1,52 bln rubli w roku 2011 do 3,18 bln rubli w 2015 roku. Z każdym kolejnym rokiem następował także wzrost udziału wydatków na sferę obronną w PKB Rosji – w 2011 roku stanowiły one 2,7% PKB, w 2014 roku – 3,5% PKB, zaś w 2016 wzrosły do 6,4% PKB¹.

Kryzysy gospodarcze wspólnie z kosztami poniesionymi przez Rosję w wyniku prowadzenia wojen z Gruzją i Ukrainą wpłynęły na obniżenie poziomu życia rosyjskiego społeczeństwa. W analizowanych okresach wzrosła stopa bezrobocia – do 8,3% w 2009 roku oraz do 5,57% w 2015 roku [*Unemployment – Russian Federation*]. Wzrostowi bezrobocia towarzyszyły inne negatywne zjawiska, takie jak opóźnienia w wypłacie wynagrodzeń, praca w niepełnym wymiarze godzin, przymusowe urlopy, rozrost szarej strefy. W warunkach rosnącej inflacji z roku na rok zmniejszyły się realne dochody Rosjan: w 2014 roku odnotowały one spadek o 0,7%, w 2015 – 3,2%, 2016 – 5,8%, 2017 – 1,7% [*Informacija o social'no-jekonomicheskom polożhenii Rossii, janvar' 2019 goda*]. Spadek realnych dochodów Rosjan doprowadził do wzrostu odsetka najbiedniejszych Rosjan w społeczeństwie. Według danych Rosstatu w 2008 i 2014 roku procent Rosjan otrzymujących wynagrodzenie niższe niż płaca

¹ Opracowanie własne na podstawie danych World Bank oraz SIPRI, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU> (dostęp: 11.04.2021), <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf> (dostęp: 11.04.2021).

minimalna wzrósł do 13,4%, podczas gdy w latach 2009–2014 wahał się w przedziale 10,7–13,0% [*Neravensto i bednost', Chislennost' naselenija s denezhnymi dohodami nizhe velichiny prozhitochnogo minimuma i deficit denezhnogo dohoda*]. Jednakże, wyliczenia Rosstatu wielu ekspertów uważa za zaniżone. Raport Rosyjskiej Akademii Gospodarki Narodowej i Administracji Publicznej przy Prezydencie FR za 2017 rok podaje, iż poniżej granicy ubóstwa żyje 22% obywateli [*Ezhemesjachnyj monitoring social'no-jekonomicheskogo polozhenija i samochuvstvija naselenija 2015 g. – oktjabr' 2018 g., Institut social'nogo analiza i prognozirowanija*].

Podpisana w lipcu 2020 roku przez prezydenta Putina ustawa Narodowe cele Federacji Rosyjskiej do 2030 roku [*Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 21 ijulja 2020 g. N 474 O nacional'nyh celjah razvitija Rossijskoj Federacii na period do 2030 goda*] koncentruje się na pięciu obszarach, z których większość odnosi się do kwestii poprawy dobrobytu społecznego: zapewnienia odpowiedniego poziomu życia Rosjan (w tym zdrowia), gwarancji stworzenia komfortowego i bezpiecznego środowiska życia, gwarancji dobrej pracy i wynagrodzenia, jak również stworzenia możliwości do samorealizacji zawodowej. Walka z ubóstwem – niezmienny postulat Kremla, zakłada dwukrotne zmniejszenie wskaźnika biedy do 2030 roku (w 2020 roku poziom ubóstwa wyniósł 12,1%) [*Neravensto i bednost', Chislennost' naselenija s denezhnymi dohodami nizhe velichiny prozhitochnogo minimuma i deficit denezhnogo dohoda*].

Pomimo podejmowanych przez władze rosyjskie prób poprawy poziomu życia obywateli problem ubóstwa wciąż jest aktualny. Niemniej jednak kolejne kryzysy gospodarcze w Rosji pokazały, iż rosyjskie społeczeństwo wykazuje dużą tolerancję dla pogarszających się warunków życia oraz umiejętność adaptacji do trudnej sytuacji.

POPARCIE SPOŁECZEŃSTWA DLA PUTINA

Wyniki badań wskazują, że istnieje znacząca różnica między postawami deklarowanymi a gotowością do ich realizacji. Rosjanie przedkładają dobrobyt nad potęgę państwa stosunkiem 83% do 12% [Levinson 2021]. W porównaniu do wyników z lat 2014–2017 zależności zmieniły się na niekorzyść militaryzacji państwa: w roku 2015 za militaryzacją opowiedziało się 21% ankietowanych, zaś za podnoszeniem poziomu życia – 72%. Tym bardziej zaskakujący jest wynik kolejnych sondaży na temat największych zasług i klęsk prezydenta. Do tych pierwszych Rosjanie zaliczają „zwiększenie gotowości bojowej i reformę Sił Zbrojnych”, natomiast na liście rzeczy, które się prezydentowi nie udały, na pierwszym miejscu figuruje „podniesienie poziomu życia obywateli” [Levinson 2021; por. *Balans dostizhenij i neudach Putina 2021*]. Zaobserwowana sprzeczność jest symptomatyczna: odzwierciedla poczucie bezradności i zmęczenia skutkami pandemii przy jednoczesnym oczekiwaniu na silnego lidera, który pokieruje sprawami w najlepszy możliwy sposób [Dmitriev, Nikol'skaja, Belanovskij, Cherepanova 2019: 19–34; por. Dmitriev, Nikol'skaja

2020: 86]. Przyjmując taką postawę bierności i nadziei, Rosjanie po raz kolejny oddają przyszłość w ręce władzy i cerkwi: przywiązanie do tradycyjnych wartości, takich jak patriotyzm, wierność tradycji i zachowanie wiary deklaruje ponad 62% Rosjan, podczas gdy nacisk na wartości społeczeństwa obywatelskiego i tolerancję kładzie 37% [Dmitriev, Nikol'skaja 2020: 86]. Zaufanie do prezydenta drastycznie spadło w porównaniu do poprzednich lat, jednak akceptacja jego działań przez społeczeństwo nadal utrzymuje się na wysokim poziomie – 65% [*Doverie politikam, odobrenie institutov i polozhenie del v strane* 2021]. U progu nowej kadencji Putina 48% Rosjan deklaruje, że chciałoby go widzieć jako prezydenta również po 2024 roku [*Otnoshenie k novomu sroku Vladimira Putina*].

ZAKOŃCZENIE

Białoruska rewolucja jest ukierunkowana na zmianę istoty władzy, a nie jedynie wymianę Łukaszenki na osobę o podobnym sposobie myślenia i stylu rządzenia. Hasła o demokracji, wolności i społeczeństwie obywatelskim wyraźnie wskazują na ten odmienny, nieadaptacyjny światopogląd: pragnienie decydowania o dobrobycie z poziomu jednostek, a nie państwa. Dla rosyjskiej racji stanu wolna i demokratyczna Białoruś jest poważną wyrwą w strefie wpływów. Putin nie dopuści do zaistnienia sytuacji, w której rząd Białorusi będzie autonomiczny w każdym możliwym sensie. Surowce i zależność gospodarcza to jedno z narzędzi utrzymania wpływów. Istotniejsze jednak są uwarunkowania kulturowe: to „człowiek radziecki”, który ukształtował się również na Białorusi. Ma on duże wsparcie w postaci swojego odpowiednika żyjącego w granicach Rosji. Rosyjskie społeczeństwo w większości nie przeciwstawi się decyzjom Putina i nie osłabi tym samym jego reżymu. W konsekwencji wpływ Rosji na Białoruś również nie osłabnie i gdyby teraz przyszło negocjować z państwami Zachodu o przyszłość Białorusi, to decydujący głos należałby do Władimira Władimirowicza, zainteresowanego tym, by w Mińsku rezydował człowiek, który utrzyma obecny kurs polityczny reprezentowany przez reżym Łukaszenki. Istota ta sama – forma nieco zmieniona, by stworzyć pozory zmian i pozwolić, by Zachód zachował twarz, pozostawiając Białoruś w rosyjskiej strefie wpływów. Tymczasem białoruska opozycja dąży do zmiany istoty władzy. I w tym tkwi sedno białoruskiej rewolucji. Czy jednak jest to możliwe bez powszechnej zmiany mentalności i pozwolenia, by *homo sovieticus* odszedł bezpowrotnie? W Rosji to się nie udało.

Rosyjskie społeczeństwo ocenia protesty na Białorusi z dwóch perspektyw: mentalności wyrosłej na gruncie słowiańskiej etnogenezy i radzieckiej przeszłości oraz – utożsamienia się z rosyjską państwowością, a zwłaszcza jej aspektami militarnymi. W pierwszym z wymienionych aspektów Rosjanie ocenili Białorusinów jako naród emocjonalnie im bliski. Jednak, gdy pojawiły się elementy wymagające oceny poziomu dobrobytu i zasadności żądań obywatela wobec państwa, Rosjanie prezentowali niezrozumienie dla postaw Białorusinów: z jednej strony uważali, że zasobność wschodnich

sąsiadów jest większa, a warunki życia – lepsze, z drugiej natomiast wykazywali poparcie dla silnego militarnie państwa i takiego stylu rządzenia, w którym główną rolę odgrywa przywódca. Wyniki badań opinii publicznej wskazywały, że poparcie dla Łukaszenki deklarowało w dużej mierze pokolenie Rosjan wychowanych w czasach radzieckich. Jednak pokolenie najmłodsze nie znalazło się na przeciwległym biegunie – poparcia dla protestujących. Zachowało ono postawę neutralną. Poświęcając uwagę protestom na Białorusi i darząc sympatią Białorusinów jako naród, rosyjskie społeczeństwo pozostaje obojętne wobec ich wolnościowych dążeń. Oddolne ruchy, które mogłyby osłabić władzę Putina w Rosji, zmniejszając tym samym możliwości wspierania przez niego Łukaszenki i innych autorytarnych reżymów, pozostają nieaktywne. W świetle antropologii kulturowej uzasadniona jest konkluzja, że protesty na Białorusi ocenia człowiek zaadaptowany do mechanizmów autorytarnego państwa, stawiający system ponad indywidualnymi potrzebami. Przeciwwstawienie system–jednostka odsłania zmaganie się między dążeniem do zbudowania społeczeństwa obywatelskiego a wysiłkami w kierunku utrzymania scentralizowanego, silnego państwa. Rosjanie, wykazując niezrozumienie wobec powodów dla protestów na Białorusi po wyborach 2020 roku, nieświadomie odsłaniaли własne uwikłanie w żywotny model antropologiczny, określony przez badaczy mianem *homo sovieticus*. Czynniki ekonomiczne mają znaczenie drugorzędne wobec uwarunkowań mentalności, co uwidacznia się szczególnie na poziomie działań praktycznych, poza sferą deklaratywną.

BIBLIOGRAFIA

- Aganbegjan, A. 2020. *Novoj Rossii 30 let. Dostizhenija i upushhenija (social'no-jekonomicheskij analiz)*, „Vestnik obshhestvennogo mnenija”, nr 3–4 (131).
- Aleksiej Naval'nyj: *otnoshenie i otravlenie*, Levada-Centr, 2.10.2020, <https://www.levada.ru/2020/10/02/aleksej-navalnyj-otnoshenie-i-otravlenie/> (dostęp: 11.05.2021).
- Balans *dostizhenij i neudach Putina*, Levada-Centr, 8.04.2021, <https://www.levada.ru/2021/04/08/balans-dostizhenij-i-neudach-putina/> (dostęp: 10.05.2021).
- Belarus' – jeto nashe vchera ili nashe zavtra?*, Levada-Centr, 6.10.2020, <https://www.levada.ru/2020/10/06/belarus-eto-nashe-vchera-ili-nashe-zavtra/> (dostęp: 11.05.2021).
- Belorusskie rabochie raskryli svoi zarplaty*, 18.08.2020, <https://www.mk.ru/politics/2020/08/18/belorusskie-rabochie-raskryli-svoi-zarplaty.html> (dostęp: 22.03.2021). DOI: <https://doi.org/10.1055/a-1474-8470>.
- Belorusskoe zerkalo: pochemu sobytija v Minske vyzvali ostruju reakciju v Rossii*, Levada-Centr, 7.09.2020, <https://www.levada.ru/2020/09/07/belorusskoe-zerkalo-pochemu-sobytiya-v-minske-vyzvali-ostruyu-reaktsiyu-v-rossii/> (dostęp: 11.05.2021). DOI: <https://doi.org/10.20529/IJME.2020.007>.
- Bol'shinstvu Rossijan vse ravno kogo podderzhivajut Naval'nyj i Putin*, Levada-Centr, 8.10.2020, <https://www.levada.ru/2020/10/08/bolshinstvu-rossijan-vse-ravno-kogo-podderzhivajut-putin-i-navalnyj/> (dostęp: 11.05.2021).
- Budzisz, M. 2020. *Iluzja wolnej Białorusi. Jak walcząc o demokrację można utracić ojczyznę*, Wydawnictwo Nowej Konfederacji, Warszawa.
- Dmitriev, M.Je., Nikol'skaja, A.V. 2020. *Nazad v budushhee kak izmenilis' nastoreniya Rossijan pod vlijaniem pandemii i jekonomicheskogo spada*, „Vestnik obshhestvennogo mnenija”, nr 3–4 (131).
- Dmitriev, M.Je., Nikol'skaja, A.V., Belanovskij, S.A., Cherepanova, E.V. 2019. *Osennij perelom v soznanii rossijan: mimoletnyj vsplesk ili novaja tendencija?*, „Obshhestvennye nauki i sovremennost'”, nr 2.

- Doverie politikam, odobrenie institutov i polozhenie del v strane*, Levada-Centr, 30.04.2021, <https://www.levada.ru/2021/04/30/doverie-politikam-odobrenie-institutov-i-polozhenie-del-v-strane/> (dostęp: 10.05.2021).
- Druz'ja i vragi Rossii*, Levada-Centr, 16.09.2020, <https://www.levada.ru/2020/09/16/23555/> (dostęp: 11.05.2021).
- Dyner, A.M. 2021. *Białorusko-rosyjskie rozmowy integracyjne*, Komentarz Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, Warszawa, https://www.pism.pl/publikacje/Białoruskorosyjskie_rozmowy_integracyjne (dostęp: 29.04.2021).
- Dyner, A.M., *Stan i perspektywy stosunków między USA a Białorusią*, Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, Warszawa, https://www.pism.pl/publikacje/Stan_i_perspektywy_stosunkow_miedzy_USA_a_Bialorusia (dostęp: 9.05.2021).
- Ezhemesjachnyj monitoring social'no-jekonomicheskogo polozhenija i samochuvstvija naselenija 2015 g. – oktjabr' 2018 g.*, Institut social'nogo analiza i prognozirovanija, Rossijskaja akademija narodnogo hozjajstva i gosudarstvennoj sluzhby pri prezidente Rossijskoj Federacii (RANHiGS), <https://www.ranepa.ru/images/News/2018-11/20-11-2018-monitoring.pdf> (dostęp: 5.05.2021).
- GDP growth (annual %)*, World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RU> (dostęp: 11.04.2021).
- Gudkov, L. 2013. *Rezhim Lukashenko ne vyderzhit i goda, esli izmenitsja situacija v Moskva*, Levada-Centr, Moskva, <https://www.levada.ru/2013/06/17/lev-gudkov-rezhim-lukashenko-ne-vyderzhit-i-goda-esli-izmenitsya-situatsiya-v-moskve/> (dostęp: 5.05.2021).
- Human Development Reports*, United Nations Development Programme, <http://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking> (dostęp: 11.04.2021).
- Informacja o social'no-jekonomicheskome polozhenii Rossii, janvar' 2019 goda*, Rosstat, <https://rosstat.gov.ru/compendium/document/50800> (dostęp: 11.04.2021).
- Jegorow, B. 2002. *Rosyjski charakter*, [w:] *Oblicza Rosji. Szkice z historii kultury rosyjskiej XIX wieku*, przeł. B. Żyłko, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk.
- Kłysiński, K. 2021. *Białoruś zastraszona – fiasko obchodów dnia wolności*, Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich, Warszawa, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-03-29/bialorus-zastraszona-fiasko-obchodow-dnia-wolnosc> (dostęp: 12.05.2021).
- Kłysiński, K., Żochowski, P. 2016. *The End Of The Myth of a Brotherly Belarus? Russian Soft Power in Belarus after 2014: The Background and Its Manifestations*, Centre for Eastern Studies, Warszawa, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_58_ang_end_of_myth_net.pdf (dostęp: 20.04.2021).
- Leukavets, A. 2021. *Russia's game in Belarus: 2020 presidential elections as a checkmate for Lukashenka?*, „New Perspectives”, nr 29 (1), ss. 90–101. DOI: <https://doi.org/10.1177/2336825X20984337>.
- Levinson, A., *Ta eshhe militarizacija*, Levada-Centr, Moskva 2021, 13.04.2021, <https://www.levada.ru/2021/04/13/ta-eshhe-militarizatsiya/> (dostęp: 10.05.2021).
- Marin, A. 2020. *The Union State of Belarus and Russia. Myths and Realities of Political-Military Integration*, Vilnius Institute for Policy Analysis, <https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/06/Anais-Marín-Union-State-of-Belarus-and-Russia.pdf> (dostęp: 20.04.2021).
- McCarthy, J., Titarenko, L., McPhail, C., Rafail, P., Augustyn, B. 2008. *Assessing Stability in the Patterns of Selection Bias in Newspaper Coverage of Protest During the Transition from Communism in Belarus*, „Mobilization: An International Quarterly”, vol. 13 (2), ss. 127–146. DOI: <https://doi.org/10.17813/mai.13.2.u45461350302663v>.
- Medvedev, D. 2018. *Rossija-2024: Strategija social'no-jekonomicheskogo razvitiija*, «Voprosy jekonomiki», <http://static.government.ru/media/files/gAveWFrMIiQd5E2AzHw8S497eYqH2o1G.pdf> (dostęp: 23.02.2021).
- Nedovol'stvo prezidentom i pravitel'stvom uzhe ne marginal'naja tochka zrenija*, Levada-Centr, 19.01.2021, <https://www.levada.ru/2021/01/19/nedovolstvo-prezidentom-i-pravitel'stvom-uzhe-ne-marginalnaya-tochka-zreniya/> (dostęp: 11.05.2021).

- Neravenstvo i bednost', Chislennost' naselenija s denezhnymi dohodami nizhe velichiny prozhitochnogo minimuma i deficit denezhnogo dohoda*, Rosstat, <https://rosstat.gov.ru/folder/13723> (dostęp: 11.04.2021).
- Otnoshenija s Belarus'ju*, Levada-Centr, 25.06.2009, <https://www.levada.ru/2009/06/25/otnosheniya-s-belarusyu/> (dostęp: 11.05.2021).
- Otnoshenie k novomu sroku Vladimira Putina*, Levada-Centr, 26.02.2021, <https://www.levada.ru/2021/02/26/otnoshenie-k-novomu-sroku-vladimira-putina/> (dostęp: 10.05.2021).
- Pastukhov, V., *Unification, Absorption, Swallowing – Evolution of the Idea of the Union State*, <https://mbk-news.appspot.com/sences/evolyuciya-idei-soyuznogo-gosudarstva/> (dostęp: 14.09.2020).
- Putin, Chechnja, Belarus', Nato*, Levada-Centr, 2.02.2000, <https://www.levada.ru/2000/02/02/putin-chechnya-belarus-nato/> (dostęp: 11.05.2021).
- Respublika Belarus' v zerkale sociologii*, Informacionno-analiticheskij centr pri Administracii Prezidenta Respubliki Belarus', Minsk 2018, <http://eschool.by/wp-content/uploads/2019/04/011.pdf> (dostęp: 12.04.2021).
- Rezervy uzhestochenija trudovyh otnoshenij gosudarstvom faktycheski ischerpany*, <https://belarusinfocus.info/by/regiony/rezervy-uzhestocheniya-trudovyh-otnoshenij-gosudarstvom-fakticheski-ischerpany> (dostęp: 2.02.2021).
- Rossijane ob otnoshenijah s Belarus'ju*, Levada-Centr, 29.01.2007, <https://www.levada.ru/2007/01/29/rossijane-ob-otnoshenijah-s-belarusyu/> (dostęp: 11.05.2021).
- Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 21 ijułja 2020 g. N 474 O nacional'nyh celjah razviti-ja Rossijskoj Federacii na period do 2030 goda, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202007210012> (dostęp: 23.03.2021).
- Unemployment – Russian Federation*, World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=RU> (dostęp: 11.05.2021).
- Wiśniewska, I. 2021. *Substytucja importu w Rosji: malo, drogo i gorszej jakości*, Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, Warszawa, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-02-03/substytucja-importu-w-rosji-malo-drogo-i-gorszej-jakosci> (dostęp: 12.05.2021).
- Velikaja derzhava*, Levada-Centr, 28.01.2020, <https://www.levada.ru/2020/01/28/velikaya-derzhava/> (dostęp: 11.05.2021).
- Za poslednij god Rossija i Belarus' otdalilis' drug ot druga*, Levada-Centr, 1.11.2010, <https://www.levada.ru/2010/11/01/za-poslednij-god-rossiya-i-belarus-otdalilis-drug-ot-druga/> (dostęp: 11.05.2021).

BELARUS IN THE MIRROR OF THE RUSSIAN SOCIETY

Abstract: Broadening knowledge of Belarus as an object of interest for the Russian society is the purpose of this paper. The Russians as a group agent is, similarly to the Belarussian society, a potential contributing factor of the socio-political changes in the post-Soviet area. Three interdependent aspects were the object of studies: a socio-cultural one, including the phenomenon of the *homo sovieticus* who supports Putin's regime intentionally or non-voluntarily; economic one, including the fact that the Russians' welfare depends directly on how much investments in Lukashenka's regime is made, and the aspect of the country militarization, including the readiness of the Russian society to protest against new interventions and the costs of wars. Statistical data on social and economic indicators were utilized as primary sources. The methodological approach consisted of quantitative estimation of economic indicators and qualitative analyses of sociological surveys content with the application of keywords frequency factor and contexts analyses. The conclusions are that weakening Putin is the decisive factor that can support the Belarussian society in its struggle for changing the political regime of their state. And the Russian society has a significant role to play.

Keywords: Belarus, Putin, society, war, *homo sovieticus*

BIOGRAMY

Katarzyna Kosowska, doktor, ekonomista, literaturoznawca, kulturoznawca, rusycystka, adiunkt w Instytucie Rosji i Europy Wschodniej na Wydziale Studiów Politycznych i Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autorka dwóch monografii: *Obraz życia szlachcianek rosyjskich w literaturze. Od Piotra Wielkiego do Mikołaja I* (2012), *Rosyjski sektor naftowy wobec nowych wyzwań na rynku krajowym i zagranicznym* (2016). Obszary badawcze: Rosja i przestrzeń postradziecka: gospodarka, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo energetyczne, polityka energetyczna; kobieta w kulturze rosyjskiej. Kontakt e-mail: katarzyna.1.kosowska@uj.edu.pl.

Małgorzata Abassy, doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, kulturoznawca i literaturoznawca, rusycystka i iranistka, dyrektor Instytutu Rosji i Europy Wschodniej, Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autorka pięciu monografii: *Inteligencja a kultura. O problemach samoidentyfikacji dziewiętnastowiecznej inteligencji rosyjskiej* (2008), *Irańska inteligencja i Rewolucja Konstytucyjna (1905–1911)*, (2010), *Kultura wobec postępu i modernizacji. Rosja i Iran w perspektywie porównawczej* (2013), *Russian Mason – Nicolas Novikov* (2015), *Modernizacja w cieniu Allaha. Współczesny Iran* (2019) oraz kilkudziesięciu artykułów w językach polskim, angielskim i rosyjskim. Obszary zainteresowań badawczych to inteligencja i elity intelektualne, przedsiębiorczość kobiet, transformacja uniwersyteckiego etosu w polskich uniwersytetach, kulturowe uwarunkowania odmienności Rosji i krajów islamskich od Zachodu, stosunki rosyjsko-irańskie i polsko-rosyjskie na fundamencie kultury, literatura piękna i publicystyka jako narzędzia kształtowania świadomości narodowej oraz źródło wiedzy o historii i mentalności narodów, cybernetyka jako „myśl porządkująca kulturę”. Kontakt e-mail: malgorzata.abassy@uj.edu.pl.